

Рецензия

на дисертационния труд на доц. д-р Майа Станкова Разбойникова-Фратева на тема „Jeder ist seines Unglücks Schmied.“ Männer und Männlichkeiten in Romanen von Theodor Fontane („Всеки сам кове нещастieto си.“ Мъже и мъжествености в романите на Теодор Фонтане) за присъждане на научната степен „доктор на науките”

Рецензент: доц. д-р Светлана Стефанова Арнаудова

Дисертационният труд на доц. д-р Майа Разбойникова-Фратева е написан на немски език и съдържа въведение, четири основни глави, разделени с основание на множество подглави, и библиографска стравка.

Романите на Теодор Фонтане са обект на нестихващ читателски и изследователски интерес от тяхното излизане през втората половина на 19 век до наши дни. Фонтане е определян от литературната критика като един от най-талантливите представители на т.нар. „поетически реализъм” в Германия, а романите му се четат като документ за епохата и духа на времето, като ненатрапваща се, но проникновена критика на обществените отношения, порядки и конвенции. Тази картина на обществото от втората половина на 19 век се разгръща на фона на любовни и семейни конфликти, трагични по своята обреченост и драматично премълчаване, често завършващи с фатален край. Въпреки променящата се с времето рецепция на прозата на Фонтане и навлизането на плурализма на методите при интерпретацията на художествената творба научните изследвания върху този автор се обединяват около устойчивата теза, че жертва на обществото са предимно женските образи в романите.

Подходът на Майа Разбойникова-Фратева и целите, които си поставя в това изследване, се различават от всички научни публикации до момента. Докато във фокуса на изследователските интереси са присъствали и присъстват женските образи на Фонтане, акцентът в изследването на доц. Разбойникова-Фратева пада върху новия прочит на мъжките образи в творчеството на писателя. Те също са определени като жертва на дискурса на своето време. Авторката посочва с професионална етика и имена на други автори, обърнали внимание върху този въпрос и занимали се частично с него, но става ясно, че тя е тази, която предлага последователно този нов прочит, прилагайки убедително аргументираната за целите на изследването методология на дискурсивния анализ,

въвеждайки я за първи път в полето на българската литературна наука и във фонтаневедението изобщо.

Въведението представя наблюденията и констатациите, които обосновават избора на темата. То ясно и убедително назовава целите, функцията и структурата на отделните глави на труда. В първа глава се разглежда връзката между дискурс и литература и пресечните точки между литературната наука и дискурсивния анализ. Обосновава се и дискурсивният подход в същинската част на изследването – в трета глава, обвързан прецизно с изцяло филологически литературен анализ. Майа Разбойникова е обработила огромен корпус от теоретични текстове, фокусирани върху този подход и оценките върху тях, изтъкнала е предимствата на този метод за целите на изследването си, като го е пречупила през собствената си критична оценка. Прави се важният извод, че литературата може да бъде разгледана като дискурс, но и като поле, върху което се проследява сблъсъкът и наслагването на други дискурси. Разглежда се възможността текстът да се „откъсне” от субектността на автора и да бъде разбран по различен начин в различното време на неговия прочит именно в зависимост от историчността на дискурса. Така още в първата глава на работата си, която дефинира теоретичната рамка на изследването, Майа Разбойникова допринася за изясняване на спецификата и предимствата на една модерна методология, което би улеснило значително бъдещи изследователски начинания в тази посока. Във втора глава се представя дискурсивно-аналитичният подход при изследването на мъжките образи при Фонтане, което налага и направения задълбочен преглед на темата „мъжественост” през призмата на историческите модели и моделите на 19 век като армия, нация, правни положения, регламентиращи брака и семейството, и емоционалните дефицити, възникващи от дискурса на мъжествеността. Въвеждат се понятията „хегемониална мъжественост” и „криза на мъжествеността”, които имат ключова роля в изследването. Първа и втора глава на дисертацията са образец за цялостно, систематично и задълбочено осмисляне на културологични, литературнотеоретични, социологически и исторически текстове и творческото прилагане на придобитото познание в последващите задълбочени анализи на романите на Фонтане.

Акцентът на дисертацията пада върху трета глава, озаглавена „Героите на Фонтане и провалите на мъжествеността”, където четирите романа „Сесил”, „Блудницата”, „Граф Петьофи” и „Ефи Брист” не са разгледани хронологично, а според силата на

хегемониалния идеал за мъжественост и неговата деструкция в текстовете. Отношенията между героите са подложени на интерпретация на фона на дискурса за половете и мъжествеността от втората половина на 19 век. Така се активира скритото знание на литературните текстове за дискурсите: двусмислени и привидно премълчани обстоятелства и отношения на повърхността на литературния текст, често останали скрити за съвременниците именно поради липсата на познания за дискурса на 19 век, се изясняват през призмата на времето и натрупаните познания за него. Изследването в трета глава е изцяло аналитично и следва заявените цели и методология от предходните глави – то използва теоретичните постижения и познанията за дискурса, но интерпретацията от друга страна е убедително издържана в стила на филологическата херменевтика, т.е. тясното следване на сигналите в текста. Постига се плодотворен синтез между методите на дискурсивния анализ и херменевтиката, което довежда до задълбочени анализи и убедителност на тезите. В структурата на трета глава се забелязва и определен паралелизъм: Анализът на всеки роман започва с преглед на отзивите на съвременниците, което също е огромен труд и приносен момент, защото се прави не самоцелно, а в контекста на поставените цели, преминава през стратегиите на битката за любовта и през заключения за причините на техния провал на фона на дискурса за мъжественост – причини, останали скрити за съвременниците. Следва се целенасочено поставената цел – да се добият детайлни познания за конструирането на мъжествености, за тяхната зависимост от дискурса на времето и обратно – за въздействието им върху него. В тази връзка ми се струва, че авторката би могла да назове по-конкретно основанията си за избора на корпуса от текстове, включени в анализа. Романи като „Schach von Wuthenow” и „Irrungen, Wirrungen“ също биха били благодатно поле за интерпретация по отношение на изживяващите провали мъжествености.

В четвърта глава се прави равностметка за постигането на целите на изследването: формулира се обобщено доказаната в работата теза, че героите привидно демонстрират и следват хегемониалната мъжественост, дефинирана от дискурса на втората половина на 19 век, но скрити от погледа на обществото се стремят към нейната корекция, т.е. към щастие в брака и любовта, към взаимност на чувствата, отречени от същия дискурс. Авторката формулира убедително заключението си, че тези проекти за щастие се провалят в резултат на поляризиране между половете през втората половина на 19 век и на сблъсък с идеала

за хегемониална мъжественост. Майа Разбойникова оборва властващата във фонтаневедението теза, че героите на Фонтане са половинчати фигури и доказва със средствата на дискурсивния анализ, че те са водени от стремежа за цялостност и пълноценни емоционални отношения в личния живот. Особено ценен е изводът, който се прави във връзка с доказаните конкретни тези: че литературата е архив на паметта и че поради своята многозначност това е особен вид архив, който може да се активира винаги различно и да играе ролята на анти-дискурс, а и че поради скритото познание в литературния текст той може да съдържа и препратки към бъдещето, останали незабелязани от съвременниците.

Дисертационният труд респектира както със зададените проблеми и цели на изследването, така и с огромния брой реферирани заглавия от секундарната литература, обединени от централния аспект – дискурса на мъжествеността през 19 век. Рядко имаме интелектуалното удоволствие да видим литературнонаучен труд, справил се с такова предизвикателство - да проследи в синхронен и диахронен план поставените проблеми, без никъде прегледът и аналитичните коментари на почти необозримата по обем научна литература върху дискурса на 19 век и творчеството на Фонтане да се изплъзват от поставените цели и задачи и да не са им пряко подчинени. Впечатляваща е вътрешната логика на изложението на цялата дисертация. Понякога се наблюдават известни повторения в изводите, но те са неизбежни предвид широтата и многопластовостта на поставените задачи и самото естество на дискурсивния анализ. Видно е, че трудът е резултат на многогодишни задълбочени занимания на доц. Разбойникова с посочените проблеми в творчеството на Фонтане и че тя познава в детайли съвременните литературни и културологични теории. Важно постижение на работата е избягването на субективни оценки, към които текстовете на Фонтане винаги подвеждат чрез многозначните детайли, нюансите в диалозите и особено чрез премълчаното. От друга страна авторката е запазила собствения поглед и суверенност при прилагането на методологията си въпреки (както бе упоменато) почти необозримия брой изследвания върху творчеството на Фонтане. В множеството теоретични текстове и прочити на Фонтане доц. Майа Разбойникова намира доказателства за своите тези, подхождайки уверено и аналитично, без изследването да оставя впечатление за еkleктичност. Позоваването на други автори, начинът на цитиране и на критическа оценка на източниците са доказателство за изключителна професионална

етика и научна добросъвестност при работата с първични и секундарни текстове. Изследването се вписва във винаги актуалната дискусия за отношението литература и общество като цяло, подтиква сериозния читател и литературовед към по-нататъшен размисъл по въпроса докъде се простират възможностите и границите на интерпретацията на литературната творба, къде да се търсят опорните точки за нея в текста и извън него, има ли все още значение личността на автора и как се влияе рецепцията на произведението от контекста на времето.

Специално внимание трябва да се обърне на прекрасния немски език, на който е написана дисертацията. Никъде в нея не се забелязва, че е писана от автор, чийто роден език не е немският.

Авторефератът следва точно и синтезирано съдържанието на дисертационния труд. Напълно съм съгласна с приносите, посочени от авторката в края на автореферата. Много добро впечатление прави фактът, че в него липсват механични преводи от немски език и чуждици, които понякога се срещат в авторефератите на трудове на чужди езици.

Считам, че имаме налице научно изследване, с което българската германистика може да се гордее. То има всички качества на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на науките”. Препоръчвам убедено тази степен да бъде присъдена на доц. д-р Майя Разбойникова-Фратева.

доц. д-р Светлана Арнаудова

София, 4.01.2012 г.